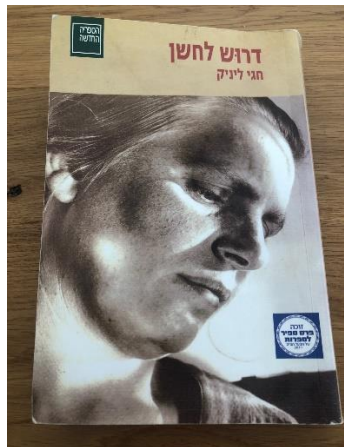

ספר הבוחר | כנרת רובינשטיין

כפי שהסיפורת הישראלית אינה מצטיינת בכתיבת סצנות מחדר המיטות, כך היא אינה מרבה לתאר בכתיבה מערכות בחירות, אף שהזירה הפוליטית בישראל מספקת מערכות בחירות מקומיות וכלליות רחשות יצרים בתדירות גבוהה יחסית. הרומן "דרוש לחשן" (2011) של הסופר חגי ליניק זוכה פרס ספיר לאותה שנה, הוא חריג בנוף הזה משום שהספר אינו רק מלווה את תודעתו של מועמד פוטנציאלי לזכייה בבחירות מקומיות ביישוב במרכז הארץ אלא שמשום שהוא מתאר בכנות את כל הלוגיסטיקה האפרורית, והמאכרות הזולה הכרוכה בניצחון מעשי בבחירות. ליניק מספק מבט נדיר באמתותו לקרביי הדמוקרטיה הישראלית: לא נאומי בחירות מצוחצחים והבטחות לדאוג למיעוטי יכולת, אלא דאגה צינית להסעה של הנכה בכיסא גלגלים מרחוב אנילביץ' 9. לא צילומים מבריקים מעובדי פוטו שופ של המועמדים לובשי חליפות, אלא הצצה למגירת שידת מיטתו של המתמודד שם נחות להן ארבעים תעודות זהות של בוחרים שכמה מהם עברו את גיל מאה ומתו. ליניק מתאר בחדות שפתו הוויזואלית את כל השלבים הרוחשים מאחורי קלעיו של קמפיין להרצת מועמד: קשירת קשרים אישיים וקומבינות עם דוור היישוב שהופך באצטלת הרגע לאיש בעל ידע מוכמן והשפעה מכרעת. ההתלבטות עם הצלם אודות הרושם הקורן מדיוקנו המצולם (האם ללכת על "מנהיג מהדור הישן?" "אישיות מורמת מעם", "אבא טוב", או "בגובה עיניים?") ותיאור הדרכים המלוכלכות לקבור את סיכוייו של המתחרים.

רשימת נוכחות

שמונה נפשות מונה המשפחה המתגוררת ביישוב הגובל בנמל התעופה. האם, מירה, ייקית יוצאת גרמניה מגדלת שישה בנים הנולדים בזה אחר זה. האב היה חייל בצבא האדום שכבש

את גרמניה במלחמת העולם השנייה, ובארץ הוא קבלן בניין המשתוקק, כאמור, להיבחר לראשות המועצה. נפילתו של הבן הבכור זוהר במהלך שירותו הצבאי ביחידה המובחרת קורעת את המשפחה ומפצלת בין האב לאם. כל אחד מהם, באסונו, פונה לקואורדינטה אחרת. האם מתכנסת בשתיקתה, מבטה מופנה לאחור מתוך חשש שהדיבור על הבן יפרום את שמיכת זיכרונה, ואילו מבטו של האב מופנה בנחישות קדימה, "לעולם לא יצטרף אליה. הוא הולך במסלול אחר, מעשי. מסלול שיאפשר לו להשתמש בעבר כמקפצה אל העתיד. מסלול שמשמש היטב באסון שפקד אותם. באסון שלהם." (עמ' 10)

העלילה נמסרת בחדירה לזרם התודעה של האב השאפתן, המתכנן במחשבותיו הקודחות את קמפיין הבחירות שלו ובכניסה לתודעתה הפצועה של מירה הנאחזת בכל כוחה בעבר בעזרת פיתוח של תצלומי ילדות ישנים של בנה ותליית תמונותיו המוגדלות בכותלי הבית. דיוקנו הניבט אליה מכל עבר מנחם אותה. נחמיה לעומתה מנסה למלא את חלל הצער שנפער בו בנאומו בחירות מדומיינים המתרוצצים בראשו: "אינספור נאומו בחירות נשא במוחו. מדי פעם הניף מבלי-משים את ידו הימנית אל מול תמונת הבן, שהוגדלה עד שאפילו את הניצוץ בעיניים היה אפשר לראות." (עמ' 21) נחמיה מתעקש לזכות לאחר שבמערכת הבחירות הקודמת נחל אכזבה. עתה, כשהוא נושא על כתפיו את התואר המפוקפק 'אב שכול' הוא משוכנע שאיש ביישוב הקטן לא יעז לקרוא תיגר על נחמת אבולו.

זוג ההורים מתגייסים למפעל ההנצחה של השכול. האב רותם אותו למטרת ניצחון בבחירות, האם מנסה להקפיא את הזמן. הם משלבים ידיים כשרצונותיהם מתמזגים בהתערבותו של זר: פרסומאי הקמפיין מחליט לתלות ברחבי היישוב פוסטר של האם וששת ילדיה: "שלושה ימים לפני הבחירות, בשעה שתיים אחר חצות, צעד ברחובות היישוב צוות זר ששכר הפרסומאי, ותלה במקומות אסטרטגיים, שנבחרו מבעוד מועד, חמישים פלקטים של מירה וששת הבנים. לפנות בוקר, ממקום מושבה במרפסת התלויה באוויר, ראתה מירה את עצמה ואת ששת בניה מרוחים על תחנת האוטובוס, והם כולם צעירים בעשר שנים... משמאלה עומד הבן הבכור, גבוה מן האחרים העומדים לשמאלו. הוא מחייך אליה. התחשק לה להרים את היד ולנופף לעברו שלום. לעשות לו סימן שהיא כאן במרפסת, יושבת, לא זזה. לבה הומה אליו." (עמ' 245) מירה שמחה שדיוקנו של זוהר בולט במרחב. נחמיה האב הנעדר מהפלקט יודע שבנו המת, הנעדר האמיתי, משיג למענו קולות יותר מכל סלוגן קלישאתי אחר. מי שנכח איננו ומי שלא נכח, יהפוך להיות נוכח וייבחר.

אך עוד לפני תליית הפוסטרים, מרגיש מוכר הפיס הצולע ביישוב שהשימוש במת בקמפיין הפך להיות ציני מדי ובאישון הלילה הוא מרסס באותיות דפוס גדולות ושחורות כתובת על קיר המסגד הנטוש במרכז היישוב: "מוות למתים." כבר למחרת, באמצע היום מזכיר היישוב מצויד בדלי ובמברשת מכסה בסיד את הכתובת, אך על הקיר נשאר כתם לבן גדול - תזכורת לכתובת אך גם למחיקתה.

לפי ליניק משמעות המוות בחיים הוא הנושא המרכזי ברומן: "הספר עוסק בכוחו של המת. מותו של הבן מעניק לאב כוח שאפשר למדוד בקלפי, הבן המת עובד למענו ובשבילו. הרבה פעמים הורים שכולים רוצים להעצים ולמלא את החלל שנוצר והם עושים הכול על מנת להנציח ואז הם מגלים שהחברה מעניקה להם כוח. הבן שילם את המחיר וההורים נהנים מהכוח שהם צוברים, מתשומת הלב."

דמיון הוא למפונקים

"דרוש לחשן" הוא ספרו השלישי. קדם לו ספר הסיפורים הקצרים "מישהו נפל" (1996) והרומן "מספר מוות" (2000). בשנת 2015 פרסם ליניק את הרומן "המחסל". כל ספריו התפרסמו בספרייה החדשה של הוצאת הקיבוץ המאוחד. מלבד עיסוקו כסופר, ליניק הוא גם מחזאי, במאי ומוסיקאי. הוא מופיע בבמות שונות בארץ עם להקת "אנטי שפע" שעושה עיבודים מוזיקליים לטקסטים ומארכת יוצרים. הצורך של ליניק להופיע היא גם הפוגה מבדידות הכתיבה, אך גם מאפיינת את התנהלותו הרב תחומית: "אני עושה דברים בכמה מדיומים. כל פעם דבר אחד הוא הדבר העיקרי. לא משנה מה אני עושה – הכול פלטפורמה להגיד משהו. בכתיבה יותר קל לי כי זה מאוד ישיר."

"דרוש לחשן" מבוסס על יסודות אוטוביוגרפיים מחייו. ליניק איבד את אחיו הבכור שנפל בזמן שירותו הצבאי, ואביו כיהן כראש מועצה יהוד בשנות התשעים. בעבר כבר הכריז שהוא כותב אך ורק על דברים שהתרחשו במציאות וכמעט ואינו ממציא התרחשויות בדיוניות. "דמיון הוא לאנשים מפונקים", הוא מצהיר, "אני כותב על דברים שקרו. אני תמיד מתבסס על סצנות שהתרחשו בחיים אבל עושה איזה סוויץ'. זה סובייקטיבי לגמרי. ספרות היא עדות. אין אובייקטיבי, יש רק סובייקטיבי. המציאות היא בשבילי כמו שביל אבנים שאני עובר מרגל לרגל. בין לבין אני יכול להשחיל גם משהו ששמעתי ממישהו. למה שאני אדמיין מישהו שאני לא מכיר? כל הדמויות שכתבתי עליהן בספריי, הן דמויות אמיתיות שאני מכיר באופן אישי."

קשה לכתוב בצורה חושפנית על משפחתך, על חייך?

"כל כותב בוגד במשפחה שלו. אי אפשר לכתוב אחרת. סופרים כותבים על החיים שלהם. הנרטיב לקוח מהחיים שלהם עצמם. כל הספרים הרציניים נכתבו כך. הסופרים אוספים את כל הקישקע, את כל הדברים האינטימיים במשפחה. בני המשפחה לא מאמינים שזה ייצא

בספר ואז הספר יוצא לאור וכסופר אתה בוגד בהם. הם לא תיארו לעצמם שתדליק פנס בתוך הקישקע של המשפחה."

הבגידה במשפחה בעייתית עבורך?

"אין לי שום בעיה עם זה כי אני לא חושב שאני עושה להם עוול וגם אין להם הרבה ברירה. זה חומר שלי, אני גדלתי שם. ברגע שאתה הופך מציאות לאמנות, אז גם בני המשפחה מספיק אינטליגנטים לתפוס מרחק מהעניין. מעבר לכך, תמיד יש איזה שינוי. החומרים שאני כותב עליהם אינם אחד על אחד, ודרוש כמובן גם ריחוק מסוים."

איזה ריחוק?

"ראשית, מרחק של זמן. חייבים שיעברו לפחות חמש-עשרה שנה מההתרחשות. דבר נוסף, צריך איזה ריחוק, איזו אובייקטיביות ולא לכתוב מעמדה שיפוטית. ברגע שאתה כסופר שופט את הסיטואציה אתה הופך להיות צד אקטיבי בהתרחשות, ועצם העניין של נקיטת העמדה הוא פסול."

"בדרוש לחשן", אתה מתאר את ילדותך ואתה גם מקבל בספר דמות של צעיר הבנים במשפחה השכולה.

"הסיבה היחידה לכתוב היא הילדות ואמרו את זה כבר לפני. מהרבה בחינות אני חי את הילדות. זיכרון הוא נכס מאוד גדול. היזכרות זה דבר שאתה נזכר במשהו שלא ידעת שאתה זוכר. הייתי צריך להפעיל את הזיכרון וזאת עבודה. דלתות נפתחות כתוצאה מעבודה שחורה. כתיבה היא 99% עבודה שחורה. הסיפור קיים ואתה צריך לחשוף אותו, לא להמציא אותו. דבר נקשר לדבר. אם מוציאים קצה חוט אז אפשר לפרום את כל הסוודר. צריך למצוא את הקול והוא מוליך אותך."

כתיבה היא סטריפטיז

"נחמיה אמר, 'למיטב ידיעתי הם אף פעם לא מתו, ובשביל לקום לתחייה צריך קודם למות. הם רשומים בספר הבוחרים, וכל זמן שהם רשומים, אפשר לסמוך עליהם שלא מתו.' הרב הנהן ושוב נגע בזקנו. 'ביום הבחירות, אם ירצה השם, יגיע ליישוב שלך אוטובוס פרטי עם ארבעים יהודים בעלי זקן לבן. תדאג שילוו אותם לקלפי. אחרי ההצבעה לא תקבל בחזרה את תעודות הזהות'. ולשמש אמר ביידיש במין שוויץ של בעל-בית, 'תרשום כל שם ותחלק לקשישים שלנו שמות ושמות משפחה, שילמדו בעל פה'. השמש התימני ענה, 'שוין'". (עמ' 7-236)

שאלתי את ליניק על המאכריות הממוסדת המתוארת ברומן, מאכריות המקבלת תיעוד נדיר בין דפיו, מוגדלת בזכוכית מגדלת בזכות אינטנסיביות הכתיבה ומצטיירת בשיא עליבותה וכיעורה. "התעסקתי כפעיל במערכות בחירות. אלו דברים ידועים", הוא אומר. "אני מספר סיפורים ואלו חומרי החיים שלי. אם הייתי גר בבית של ספורטאים, הייתי כותב רומן על ספורט. בפוליטיקה זה מאוד קיצוני ומוחצן, אבל כך הדברים מתנהלים גם בחיים."

מטריד שכך הדברים מתנהלים.

"נכון, אבל הנושא הגדול יותר הוא עד כמה אפשר לסחור בבני אדם. הרעיון הפואטי בסיפור הוא על הסחר באנשים. יש בספר סחר בדברים אסורים, יש סחר בדברים שהם לכאורה לא סחירים: בתרופות, בתעודות זהות, במת, בכול. הכול נתון למשא ומתן ועל זה הספר. איך מישהו שאיננו משאיר אחריו משהו וכולם מנהלים משא ומתן על העניין שהשאיר."

ליניק יליד 1959 התחיל לכתוב מאוחר יחסית, כשהיה בן 35 ובאופן מקרי למדי. הוא למד אז מוזיקה בבוסטון והרבה להתכתב עם חבריו מהארץ. ההתכתבויות הללו גילו לו שיש משהו בכתיבה שלו. כשחזר לארץ, בעידודם של חברים שלח סיפור קצר ל"עיתון 77". את סיפורו קרא מנחם פרי, העורך הראשי של הספרייה החדשה. פרי התאהב בפרוזה הלא שגרתית של ליניק וביקש ממנו עוד סיפורים לספר. ליניק ביקש שנת לכתיבה, ובסיומה כבר חבק את ספר ביכורים שפרי היה עורכו. ביררתי אתו אם מבחינתו, גילוי הכתיבה, הפרסום וההצלחה לה זכה היא סוג של נס מבחינתו. "אני לא מאמין בניסים, הוא חותך בפסקנות, המקרים המוצלחים שורדים."

מה מייחד את הכתיבה שלך?

"הכתיבה היא תשובה לאופן הראייה השונה שבו אני תופס את המציאות, כתיבה היא לשבור את המובן מאליו. לא נולדתי כותב. יש לי יכולות מסוימות שלא ידעתי עליהן. כמו היכולת להבחין בין עיקר לטפל, להבין מה המקור ומה החיקוי, היכן האור והיכן הצל. זה קשור לאינטימיות. עד כמה אתה יכול להיות קרוב לעצמך בלי להיות משועבד. עד כמה אתה מחובר לאיכויות שהתרחשו בחיים שלך. תמיד צריך גם עין שלישית המקנה לך זרות. צריך שתהיה לסופר זרות כלפי החיים שלו, כלפי הזיכרונות, דברים שקרו לו. כתיבה חייבת להיות אובייקטיבית."

כתיבה כזו מצריכה קור רוח.

"בעיניי זה יותר קשור לאוטנטיות. אותנטי זה שאתה אתה. אין הפרדה בחיים שלי בין חיי כסופר לאדם המתהלך בעולם. זה לא מקצוע, אלו החיים. לאוטנטיות הזאת יש יתרון אבל יש לה גם מחיר מסוים מפני שהיא גוזרת עליך בדידות. אתה מתרחק מאנשים שמזייפים, שמדברים סתם. החריגות הזאת מקבלת פרס כשהספר יוצא לאור."

מהי כתיבה טובה לטעמך?

"כתיבה היא היכולת להסתכל מחוץ לסיטואציה מבלי להיות מנוכר אליה. שאתה גם בפנים וגם בחוץ. מצד אחד להיות הכי קרוב ומצד שני להיות מספיק רחוק ולא להיבלע בתוך זה, זוהי כל התורה של האמנות. הכתיבה מפעילה את הגוף, הגוף מגיב לכתיבה. אם לא, אתה רואה חשבון. בגלל זה אי אפשר לכתוב על הדברים אלא מתוך הדברים, אם אין סיטואציה זה סתמי. הסצנה היא המפעילה של הדברים. חומר הגלם הוא הזיכרון וכל העולם הפנימי. הטרנספורמציה היא להיות באינטימיות עם החומר הזה, להעניק לו ממד פואטי. המעשה הזה כרוך בהתערטלות. אתה מקיים עם החומר התערטלות, אינטימיות. כתיבה היא דבר יצרי. תהליך חושני. בכתיבה יש גם ממד שמשלב בין החלקים הנשיים והגבריים שבך. זה עניין נפשי וגופני, עד כמה יש לך קשר לגוף שלך. שפה היא חומר, גוף הוא חומר, סיפור הוא חומר."

תסביר.

"המילים חלולות. השפה ריקה, חלולה. הסופר מעניק למילה את הכוח והמשמעות שלה. יש פער בין המילה לבין הכוונה, והמילה צריכה להיות מלאה באינטימיות שלך, בנוכחות שלך, בכוונה שלך. זה הקושי הגדול בכתיבה משום שזה דורש אומץ לב, זה סטריפטיז מסוים, הפשטה עצמית, כך דברים נעשים. זה ההבדל בין אדם שמצליח לשכנע לבין אדם שלא. אדם שמצליח לשכנע אתה מרגיש את הנוכחות שלו במילה. כתיבה גם לא יכולה להיות מגמתית. לא יכולה להיות מגויסת. זה בלתי אפשרי שיהיה לך מגמתיות. אג'נדה. ברגע שיש אג'נדה זו לא כתיבה, זה סתם קשקוש."

קול הבוחר

כהקדמה לזווית ההתבוננות הלא שגרתית לנבכי מעיי החברה הישראלית כפי שהם משתקפים במערכת הבחירות היצרית המתוארת ברומן, הספר נפתח בתיאור פנים-פיו הפעור של נחמיה כשהוא שוכב פגיע על כיסא המטופלים בקליניקה של ד"ר קלואזנר וממתין

בפה מדמם לטיפול שבו יעקרו את כל שיניו. "רופא השיניים גרר את זרוע המנורה להאיר את חלל הפה והביט מבעד לזכוכית המגדלת, וכמו בכל פעם התגבר על הנטייה לסגת למראה החלל האדום הנפער והלשון המשתרבת הנעה וזעה כמו כלב שמירה קשור... הוא הקיש קלות על אחת השיניים הטוחנות. קול עמום בקע מן השן והסגיר בצלילו רשת מסועפת של סדקים בלתי-נראים, המחלישים את השן הקורסת. 'במקודם או במאוחר כולן יתפוררו', פסק קלאוזנר, וכהרגלו לאחר הדיאגנוזה, פנה לכיור, שטף את ידיו, פקד על נחמיה לסגור את הפה..." (עמ' 15)

איבר הדיבור הוא האיבר החשוב ביותר עבור נחמיה שניחן בכישרון רטורי לשאת נאומים. עם החלטתו לרוץ במערכת הבחירות, הוא מחליט לעבור טיפול יסודי בפיו ומזהיר את הרופא שמא בסוף התהליך הוא יוותר עם שין שורקת. השין השורקת היא צליל אחד ממוטיב הקול המשמעותי ברומן. קולה של מירה הוא הקול השותק, קולו של נחמיה הוא הקול הנואם. חמשת ילדיהם מנגנים, כל אחד בכלי אחר ומנסים בעזרת המוזיקה להשמיע את קולם. הקול הלוחש הוא קולו של הבן המת שיש לו תפקיד קרדינלי בהופעת הבחירות של אביו, בדיוק כפי שהיה ללחשן על במות התיאטרון: הוא מכתוב את הסאב-טקסט האמתי שיוביל לניצחון. יתרונו של נחמיה בבחירות מוכרע הודות לקולם של עשרים חיילים, שהמירו את קולו של המת לקולם כבוחרים המשלשלים לקלפי את הפתק עם השם הנכון. "המזכיר לא הצליח להירגע, ולא הפסיק להזיל דמעות. הוא עמד כמו דחליל באמצע הסלון. 'נחמיה, נבחרת, אתה ראש המועצה'. פתאום מחא כף ושוב חיבק את נחמיה חיבוק ארוך, ניגב את הדמעות והודיע שהחיים לפעמים יכולים להיות טובים." (עמ' 255)

כנרת רובינשטיין היא סופרת ומנחת סדנאות כתיבה. פרסמה את הרומן "תיבת נוח" ואת קובץ הסיפורים "חבלי הלידה של הירח".